

Vicko
Marelić

Beč otkriva more

Österreichische Riviera - Wien entdeckt das Meer

Bečki gradski muzej, Karlsplatz 8, Beč

14. studenog 2013. – 30. ožujka 2014.

AUTORI IZLOŽBE dr. Christian Rapp, Nadia Rapp-Wimberger

AUTOR POSTAVA Larissa Cerny

AUTORI KATALOGA

Astrid Göttche, Alexandra Hönigmann-Tempelmayr

“Kennst du das Land,
wo die Zitronen blühen,
Im dunkeln Laub die Goldorangen glühen,
Ein sanfter Wind vom blauen Himmel weht,
Die Myrte still und hoch der Lorbeer steht?
Kennst du es wohl? Dahin!
Dahin möcht’ ich mit dir,
O mein Geliebter, ziehn.”*

J. W. Goethe, *Mignon*

Zima se sprema, nema više turista, galebovi spavaju a Beč već sanja o bar-kama, Bodulima i Brijunima, kojima je vladao više od stoljeća. Točno stotinu godina nakon velike izložbe o *Austrijskoj rivijeri na Jadranu*, dunavska metropola ponovo je svjedok vječne austrijske čežnje za suncem, sada predstavljene izložbom *Beč otkriva more*. Prije početka snježne bečke zime, izložba je stanovnicima Beča ponudila mogućnost uživati u Jadranu, dok on sniva zimski san. Specijalna izložba Bečkoga gradskoga muzeja istražuje istočnu obalu Jadrana za vrijeme prve turističke “kolonizacije” od 1857. do 1913. godine. Na koji način je Beč otkrio i stvorio

kvarnersku rivijeru i turizam na Jadranu? Iako je bečki “kočijaš Europe” Metternich još 1818. na Savudriji izgradio prvi svjetionik da ondje provede vrijeme s ljubavnicom, ova izložba kronološki počinje otvaranjem bečko-tršćanske željezničke pruge 1857. te završava s velikom jadranskom izložbom 1913. godine uoči zalaska Habsburškoga sunca i pada vladavine dvoglavog orla na Jadranu.

Ova *Adria-Austellung* daje dakle dobar uvid u doba sumraka Austro-Ugarske monarhije, u vrijeme kada se Robert Musil i Arthur Schnitzler prepiru u takozvanome “ratu ruža”, kada Ivana Brlić-Mažuranić izdaje *Čudnovate zgrade Šegrta Hlapića*, a neuspjeli umjetnik Adolf Hitler bježi iz Beča ne bi li izbjegao vojni rok; kada balkanska liga Osmanlije tjera do samih vrata Carigrada, a Srbija s masnim brkovima gleda preko Drine na austrijske pokrajine. U isto vrijeme tzv. *Jadranska izložba* pokazuje pučanstvu dunavske monarhije kulturno-gospodarske veze s jadranskom obalom. Za izložbu su bili napravljeni modeli čitavih ulica priobalnih jadranskih gradova, dočaravajući ambijente od dubrovačkog Kneževa dvora, preko zgrade Splitske općine do Opatije, a koji su bili smješteni pokraj bečkoga Pratera.

Nakon spajanja željeznicom 1873. Rijeka postaje aktivno čvorište Kvarnera. Vlak je tada od Beča do Pule vozio devetnaest sati. Austrijska rivijera doživljava svoj vrhunac između 1890. i 1914., nakon što je bečka škola medicine pod vodstvom dr. Theodora Billrotha na Jadran počela slati pacijente

* Poznaješ li zemlju, gdje limun cvate

U tamnom lišću naranče se zlate,

Sa plavog neba laki vjetrovi piri,

Šumori lovor, mirta uz njegov miri,

Da li je znaš?

O poči s tobom tamo, tamo, ljubavi moja,

Želja mi je samo.

(J. W. Goethe, *Mignon*, prepjevao D. Cesarić)

↑ Razglednica, c. 1900.,
Hranjenje galebova na Slatini, Opatija

koji su bolovali od bolesti poput tuberkuloze i sličnih. Terapeutski svrsishodan svježi morski zrak, blaga klima i manjak prašine smatrani su glavnim razlogom razvitka zdravstvenog turizma na mjestima poput Opatije, koja je još 1880. još uvijek bila malo, nepoznato ribarsko mjesto. Samo dvadeset godina poslije nagli razvoj i strane investicije od nje su napravili jednu od najpopularnijih i najrazvijenijih destinacija “austrijske rivijere” s modernim hotelima, elitnim vilama i parkovima. Ovaj novi zimski vrt Bečke elite, uz “Brighton ljeti, a Cannes zimi”, počinje sa svojim *südländliche* šarmom privlačiti habsburšku kraljevsku obitelj, koju slijede poznati europski pisci poput Antona Čehova i Georga Bernarda Shawa te cijela bečka politička elita, uključujući i poznatog gradonačelnika Beča Karla Luegera.

Izložba dijeli austrijsku rivijeru na dva dijela. Sjeverni dio koji uključuje slovensko primorje, Istru i Kvarner, a koji je bio privlačan prvenstveno zbog zdravstvenog turizma, te Dalmaciju, interesantnu zbog svoje antičke i srednjovjekovne prošlosti. Put duž Jadrana na izložbi je predstavljen putem 450 eksponata, kao što su nikad prije izložene slike Istre i

Dalmacije s početka stoljeća te mnogo drugih izložaka koje Bečki gradski muzej od sada nije pokazivao. Izložba je tako zanimljiva posebno za povjesničare “Kakanije”, ali i za turističke radnike i brojne nostalgičare stare Austrije, pokazujući kako je Austrija, gradeći željeznice, hotele i svjetionike pokušavala donijeti srednjoeuropsku svjetlost na Jadran.

Kao što Predrag Matvejević napominje u svom *Mediteranskom brevijaru*, Jadran je intimitno, čak klaustrofobično more. Ploveći od Trsta do Kotora, posjetitelji će se upoznati s primjerima nove austrijske rivijere koja je obuhvaćala današnju talijansku (Grado), slovensku (Portorož), hrvatsku (Brijuni) i crnogorsku (Kotor) obalu. Posjetitelj se na početku izložbe suočava s velikom kartom istočnoga Jadrana s talijanskim i hrvatskim nazivima, podsjećajući se da su dijelovi istočne obale Jadrana u 19. stoljeću imali istu dualnost kulturā kao Belgija, Luxemburg ili Švicarska danas. Dalmacija je, kao što je to napisao 1848-ški buntovnik Niccolo Tommaseo, “prsten između istoka i zapada, između slavenskoga i latinskoga svijeta.”

Prva slika izložbe velika je panorama Trsta, grada koji je pomoću svoje parobrodske

→ Razglednica, 1900., Hotel da la Ville (Bellevue), prvi splitski hotel europske razine

tvrtke Austria Lloyd osnovane 1836. spajao sve jadranske krajeve Monarhije. Ploveći preko Sueskog kanala sve do Singapura, sa svojih 65 brodova i šest tisuća zaposlenih, Lloyd je bio svojevrstni nastavak bečke pruge na moru i izložba ga prikazuje kao boga Neptuna. Tema Lloyda se i dalje nastavlja kroz izložbu, predstavljajući, primjerice, višjezični plovilbeni red, drveno kapetansko kormilo i pribor za jelo. Lloydova moć je tolika da 1897. gradi hotel Imperijal u Dubrovniku po uzoru na bečki hotel Metropol. Zbog klasičnog animoziteta Dubrovčana i k. u. k. te manjka kontakta s lokalnim stanovništvom, Supilova novina *Crvena Hrvatska* kritično gleda na otvorenje Imperiala, proglašavajući ga “kulom Njemaštine usred stare Republike”; i dalje: “Mi se njih ne bojimo i dobro nam došli ali mi se strašimo da će se naći u Dubrovčana koji će njima za ljubav sedam puta na dan zanjitati i zatajiti svoju krv i svoju narodnost. Mi imamo pred očima nešto drugo što nam je dapače još milije od materijalnih probitaka, a to je naše životno-narodno pitanje. Jer bolje je uz komadić kruha bit svoj gospodar, nego li uz dobru pečenku tuđi sluga i rob.”

Nakon što Trst dokazuje svoju odanost k. u. k. monarhiji tijekom revolucije 1848., Austrija prenosi glavnu luku iz perfidne Venecije u Trst, gdje carev brat Maksimilijan gradi tvrđavu Miramar te se sa svojim nećakom, prijestolonasljednikom Rudolfom odmara na Lokrumu kraj Dubrovnika. Nakon što je kraljevska obitelj popularizirala jadransku obalu, ona postaje obavezno ljetovalište bečke elite, uključujući spomenutog, kontraverznog bečkog gradonačelnika Karla Luegera, kojega se na izložbi može vidjeti kako se odmara na izletima po regiji. Uvijek provokativni Lueger, prigodom govora u pulskome muzeju pomorstva, ustvrdio je da je Beč “stavio svoje noge na Jadran” i da iredenalisti “mogu vikati *evlia* koliko žele, ali ovo je austrijska zemlja i ostaje austrijska zauvijek”.

Slijedi slika Franje II na kojoj je predstavljen kao jedan od posljednjih careva Svetoga Rimskog Carstva odnosno novi Cezar, kojemu se klanjaju i dive dvije zbudjene, pasivne i pomalo izgubljene žene, a koje predstavljaju Dalmaciju i Veneciju. Nakon pada Venecije i mirom u Campo Formiju 1797. Austrija je zamijenila svoje sjeverne posjede današnjeg Luxemburga i Belgije za južne

↑ Razglednica, c. 1900.,
kupalište Angiolina, Opatija

jadranske pokrajine, počevši tako laganu reorijentaciju od zapada na istok, nakon što je cijelo 19. stoljeće provela u uzaludnoj bici za zadržavanjem dominantnog položaja velesile u Europi.

Iduća soba je posvećena jednoj od rijetkih austrijskih pobjeda tijekom 19. stoljeća – pomorskoj bici kod Visa; na izloženoj slici nonšalantni admiral Tegetthoff s rukama u džepovima promatra prestrašene jadranske mornare. Drugom polovicom 19. stoljeća carstvo dvoglavog orla smanjilo se gubitkom vrijedne Lombardije i Veneta kao mokra fleka na popodnevnom jadranskom suncu. Pobjedu kod Visa autor izložbe Christian Rapp tumači kao “nerelevantnu za rezultat rata”, a puno važniju za moral Monarhije. Viški je boj, prema Josipu Vrandečiću, bio međutim “najveća pomorska bitka devetnaestog stoljeća poslije Trafalgara te presudna za nacionalnu kristalizaciju lokalnog stanovništva”. Tragovi Austrije na Jadranu i danas se nalaze na više mjesta u Beču: bivša zgrada austrijske ratne mornarice kraj Landstrasse još danas na fasadi ima grbove priobalnih gradova odnosno jadranskih luka, od Monfalconea na sjeveru do Kotora na jugu. Većina njih između,

kao što su Rijeka, Pula, Zadar, Split, Hvar i Dubrovnik, nalaze se danas u Hrvatskoj.

Navigavanje po izložbi se nastavlja s više od deset metara dugačkom, crno-bijelom razglednicom jadranske obale koja postaje sve više grebenasta, razvedena i kamenita što se ide više prema jugu. Uz razna mjesta nalaze se citati austrijskih putopisaca i prvih turista na Jadranu. Između mnoštva komentara, treba izdvojiti riječi Heinricha Noë koji tvrdi da “jadranska obala nadmašuje ljepotu švicarskog pejzaža”. Preko puta razglednice duge skoro kao brod Jadrolinije vide se slike nastale pod utjecajem impresionizma. Počeci turizma spajaju se s umjetničkim preokretom i novim estetskim shvaćanjima. Dok su Van Gogh i Paul Signac slikali ribarske broдове na Azurnoj obali, vodeći bečki umjetnici, poput ekspresionista Egona Schielea, Emila Jakoba Schindlera i Albina Eggera Lienza, putuju prema Jadranu slikajući slične motive. U potrazi za boemskom bonacom, austrijski umjetnici bave se sličnim temama i motivima kao internacionalni avangardisti. Mnoštvo postera koji pozivaju ljude na Jadran pokazuje znatan utjecaj bečke secesije, čiji se junak Gustav Klimt prvi put proslavio sa

samo 21 godinom kada je svojim freskama ukrasio riječko kazalište Ivana Zajca. Dok učenici Ota Wagnera intenzivno grade vile, hotele i bolnice širom istočne jadranske obale, dvadesetjednogodišnji Gustav Klimt u riječkom kazalištu 1885. slika tri povezana motiva religiozne, ratne i koncertne glazbe, koji do danas svjedoče suradnju *Mittleurope* i *Mediterrana* kao jedne od karakteristika austrijskoga Jadrana. Nije stoga jasno zašto autori izložbe nisu spomenuli ovaj Klimtov doprinos, i to tek godinu nakon velike komemoracije njegovog 150. rođendana. Je li zbog prethodne pripadnosti Rijeke Mađarskoj Austrija prešutila činjenicu da je Rijeka prije Beča proslavila inicijatora bečke secesije? Izložba međutim napominje da estetika dvaju svjetova nije uvijek bila po ukusu primoraca i da je Rijeka imala razloga ne slagati se sa svakom odlukom koja je dolazila iz dunavske metropole, nakon što je Monarhija svoju prvu rafineriju otvorila nedaleko od grada.

Druga polovica izložbe istražuje Dalmaciju, najsiromašniju i najzapušteniju pokrajinu Habsburške monarhije. Za razliku od prvenstveno zdravstvenog turizma, putnici u Dalmaciju interesiraju se za povjest, tražeći ondje poveznice između Venecije, Bizanta, Rimskoga Carstva i stare Grčke. Na izložbi je spomenut i impuls Cara Franje I koji je potaknuo osnivanje splitskog arheološkog muzeja 1820., najstarijeg u Hrvatskoj. Zanimljivi su planovi koji svjedoče da se željelo nacionalizirati Dioklecijanovu palaču. Iako se to nikada nije dogodilo, tom se prilikom napravio detaljni popis svih elemenata rimske palače. Nešto malo prije početka prvog svjetskog rata, bila je planirana i nova zgrada za Splitski muzej koju je trebao projektirati isti arhitekt koji je projektirao i *Museum Carnuntinum* pokraj Beča.

Izložba putem izložaka iz svoje etnološke zbirke pokazuje znatne razlike u standardu života između sjevernog i južnog Jadrana. Dok je na sjeveru bivši industrijalac Kuppelwieser uz pomoć Roberta Kocha riješio problem malarije u Istri, u drugim dijelovima Monarhije, kao u Dalmaciji, to nije bio

slučaj. O tome dobro svjedoči govor dalmatinskog zastupnika u Carevinskom vijeću Josipa Smodlake, osnivača Hrvatske narodne stranke koji je imao prilike dobro upoznati Austriju tijekom svojeg doktorata u Grazu. Izložbi se može zamjeriti upravo to da ne istražuje dovoljno zapuštenost Dalmacije od strane Austrije. Slika austrijske Dalmacije bila je puno drukčija od slike turističke Dalmacije.

Poznavatelji dalmatinske povijesti iz doba Austro-Ugarske neće moći ne sjetiti se govora Josipa Smodlake održana u Carevinskom vijeću u hladnom prosincu 1910. godine. Iako je imao prilike, isto kao Nikola Tesla, Ivan Meštrović i Ivan Zajc, zahvaljujući Monarhiji početi i nastaviti svoj uspon na austrijskim sveučilištima, doktorant gradačkog pravnog fakulteta i od 1910. dalmatinski zastupnik u Carevinskom vijeću, nije se libio kritizirati Monarhiju po pitanju odnosa države prema njegovom rodnom kraju; kao svjedok tog najsiromašnijeg dijela Monarhije, nije prestajao upozoravati da su "najosnovnije potrebe moje

↓ Razglednica, 1908., Muškarac i žena iz zagore na splitskoj obali

zemlje ignorirane". Vinska klauzula s Italijom uništava dalmatinsko vinogradarstvo, Carevina zabranjuje ujedinjenje Dalmacije s Banskom Hrvatskom i odugovlači spajanje Zagreba sa Splitom do ratne 1915. Smodlaka nastavlja da se njegova "siromašna i zanemarena Dalmacija pretvorila u zemlju prosjaka (...) gdje u nekim mjestima još ima malarije, više od 600 mjesta nema pitke vode i više od pola Dalmacije je još uvijek nepismeno". Dalmatinci će odgovoriti zapostavljanju svoga kraja masovnim iseljavanjem u SAD, na Novi Zeland i u Kanadu.

Izložba nastavlja put kroz Dalmaciju već spomenutim materijalom iz etnografske zbirke, na temelju kojeg se jasno vidi kako austrijski etnografi funkcionalno ignoriraju političke tenzije između Hrvata i Talijana u Dalmaciji, predstavljajući regiju kao harmonično mjesto u kojem nijedna grupa ne dominira. Etnografska zbirka je mnogobrojna i mješovita, raspolaze narodnim nošnjama, alatom i guslama, što bi bečkoj gospodi moglo sugerirati da i oni isto kao Francuzi i Britanci imaju svoje domoroce na dalekim otocima. Christian Rapp, autor izložbe, tvrdi da "Austrijanci u suštini nisu shvatili dovoljno dobro probleme na Jadranu da bi ih mogli rješavati".

Izložba završava slikama s izložbe *Adria Ausstellung* održane 1913. godine, kada je k. u. k. monarhija željela upoznati bečku javnost s jadranskim posjedima, koji su predstavljali važnu političko-vojničku reorientaciju, tako da je izložbu otvorio sam prijestolonasljednik Franjo Ferdinand. Poster izložbe iz 1913. godine pokazuje srednjovjekovnog, oklopnog konjanika, koji u naručju drži mladu ženu koja predstavlja austrijsku rivijeru. Dva miliona ljudi posjetilo je Jadransku izložbu, koja se održala nedaleko od spomenika admiralu Tegetthoffu, pobjedniku kod Visa, čiji kip s plodovima mora još uvijek s jarbola promatra sve koje ulaze u bečki Prater.

Slovenski pisac i suradnik bečkoga Instituta za društvene znanosti Aleš Debeljak tvrdi da je na temelju sadašnje izložbe moguće jasno zaključiti kako se "Beču nije jednostavno odreći Riviere i tako bi čovek mogao u tom kontinuitetu da gleda i prodor austrijskih banaka, *construction companies*, pa i kulturnih projekata do Jadrana u postkomunističkom periodu, kao nekakvu mekanu obnovu hegemonije nad prostorom". Gledajući promotivnu kartu rasprostranjenosti austrijske Erste Banke i Austro-Ugarskoga carstva, teritorij je gotovo isti.

Suptilna poruka izložbe na kraju jest da je uspon austrijske rivijere taman bio počeo kada ga je zaustavio početak rata nedaleko od jadranske obale. Nepotpunost izložbe podsjeća na nedorečenost austro-ugarske politike prema modernizaciji Jadrana. Zašto su se čekali ratni dani Prvoga svjetskog rata za izgradnju pruge od Zagreba do Dalmacije? Ako se Trst mogao razviti kao treći ulaz u Sueski kanal te početkom stoljeća biti među prvih pet luka, moramo se upitati zašto se slično nije moglo dogoditi sa Splitom, Zadrom ili Rijekom?

Vrijednost ove izložbe svakako je i u "hvatanju" te djelomičnom oživljavanju jednog povjesnoga momenta kada se *fin-de-siècle Wien* nakon šeststo godina penzionerski odmarao gledajući sebe i svoju refleksiju u moru, ne znajući kako lagano pada i zalazi u povijest, kao na Schieleovoj u blizini Trsta naslikanoj slici zalaska sunca (*Versinkende Sonne*), pokazujući da je valoviti valcer stigao kraju i da je sunce zauvijek zaronilo. A more je najljepše kada sunce zalazi, zanosnije i toplije nego hladna zora kada izlazi. Zabavna, zanimljiva i atraktivno napravljena izložba poslužiti će stoga Bečanima da preko zime mogu uživati u toplome šarmu jadranskog mora i ponovo probuditi Goetheovu tihu čežnju za suncem i agrumima – tu mitteleuropsku melankoliju i južnjačku nostalgiju. ✕